

УДК 330.341.1+332.122

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ ЯК ДЖЕРЕЛО ТА МІРА ЙОГО ІННОВАЦІЙНОСТІ

О. В. Моліна, канд. екон. наук,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України

Постановка проблеми. З переходом розвинених країн до постіндустріальної та інформаційної моделі економіки найважливішим фактором економічної, загальної та стратегічної конкурентоспроможності країн і регіонів виступає їх інтелектуальний потенціал, головним джерелом прибутку – капіталізація інтелектуальних активів, основним ринком – ринок знань, об'єктами якого є власне дані, інформація і знання. Чинником інновацій у новій економіці є систематизація знань. Зростає роль людського капіталу та його інтелектуального потенціалу як визначальних чинників розвитку економіки та суспільства. Ефективне формування та розвиток інтелектуального потенціалу у всьому ланцюжку відтворення знань стає одним із головних завдань країн та їх територіальних утворень.

Однак, попри величезну роль, яка відводиться інтелектуальному потенціалу суспільства в модернізації економіки та соціального життя, загальноприйняте визначення цієї дефініції на рівні територіальних утворень відсутнє. Багато авторів вказують на нього як на основну характеристику соціально-економічної системи, не завжди розкриваючи, яка саме система досліджується: індивідуум, підприємство, регіон, країна. Актуальність даної економічної категорії зумовлена не лише збільшенням попиту на інтелектуальний потенціал, його ключовою роллю у формуванні вектора розвитку країн та їх регіонів на тлі глобалізації та зростаючої невизначеності, а й дорожнечою його відтворення.

Аналіз досліджень і публікацій. Учені всього світу, намагаючись зрозуміти сутність економіки, побудованої на знаннях, її рушійні чинники та необхідні умови розвитку, дають своє авторське визначення понять «інтелектуальний потенціал» і суміжних з ним дефініцій. Їх дослідженню присвячено роботи провідних вітчизняних вчених-економістів А. Гальчинського, В. Гейця, А. Гриценка, Б. Данилишина, Ю. Пахомова, В. Семиноженка, А. Чухна та ін. Однак, незважаючи на величезну кількість наукових праць із названої проблеми, процес дослідження категорій та рушійних сил економіки, основним ресурсом якої є знання, досі не завершений.

Мета статті – дослідження економічної категорії «інтелектуальний потенціал регіону», її місця серед інших категорій, таких як «інтелектуальний ресурс регіону» і «інтелектуальний капітал регіону», обґрунтування факторів, що перешкоджають процесам формування та розвитку інтелектуального потенціалу регіону й організаційно-інституційних умов, необхідних для його ефективного відтворення та накопичення.

Сформульовано поняття інтелектуального потенціалу регіону та його структури, виявлено чинники, що перешкоджають формуванню та розвитку інтелектуального потенціалу регіону, запропоновано організаційно-інституційні механізми його ефективного відтворення та накопичення.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал регіону, інтелектуальний капітал регіону, приватні потенціали, інноваційна активність, організаційно-інституційні механізми.

Постановка більшістю країн завдання побудови конкурентоспроможної інноваційної моделі економіки зумовила значне поширення в науковій літературі та економічній практиці таких понять як «інтелект нації», «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальний ресурс», «інтелектуальний капітал», «інтелектоємність економічної діяльності та інтелектоємність економіки», «інтелектуальний продукт», «інтелектуальні інвестиції» тощо. Родовою ознакою перерахованих понять є поняття інтелекту (від лат. *intellectus*) особистості, що має широкий діапазон трактувань. Так, інтелект визначається різними авторами, як здатність людини мислити, сприймати знання й застосовувати їх на практиці, самостійно розвивати, виправляти і коригувати отримані знання, вирішувати проблеми і розв'язувати завдання, генерувати нові знання, створювати нові системи знань, технологій, культури і т. ін.

Важливе місце в дослідженні рушійних сил економіки знань займає класифікація знань на кодифіковані (явні) і неявні (приховані) знання. Кодифіковані знання у формалізованому вигляді можуть бути представлені на ринках наукової, технічної, патентної та іншої інформації. Неявні знання – знання, що не формалізуються, існують разом з їх власником і виявляються або в навичках, які є результатами багаторічної практики, або в цінностях і ментальних моделях. Вони створюються в процесі формальних та неформальних взаємодій і практично позбавлені здатності набувати товарної форми (за винятком виробничих ноу-хау як об'єктів правового захисту), не відтворювані і значною мірою залежать від людського чинника. Втілені в людському капіталі неявні знання забезпечують процес перетворення кодифікованих знань в економічний розвиток і зростання національного багатства. Обидва види знань взаємозумовлені і не можуть існувати один без одного. Звідси випливає, що механічний процес накопичення і збільшення кодифікованих інформаційних потоків недостатній для економічного розвитку [1].

Дж. Ходжсон [2] відзначає, що в складній системі, яка еволюціонує з високою інтенсивністю накопичення і застосування

знань, від менеджерів і найманих працівників вимагається все більше пізнавальних здібностей, тобто економіка стає все більш знаннево-інтенсивною. Праця потребує вироблення власних суджень, а будь-яке судження передбачає поширення як явних, так і неявних знань.

Є три етапи еволюції інформаційних продуктів: виробництво знань, поширення знань, використання знань. Для того, щоб економіка набула цей важливий ресурс, необхідно пройти другий етап – поширення знань. І лише на заключному етапі знання дійсно перетворюється на економічний ресурс. Для забезпечення ефективної траєкторії еволюції знання доцільним є управління знаннями як об'єкта управління людей і відносини між ними, тобто управління процесами відтворення інтелектуального потенціалу [3].

Інтелектуальний потенціал індивідуума – це, перш за все, знання у всіх їх проявах, якими індивідуум володіє, і його креативні здібності. Коли йдеться про інтелектуальний потенціал територіальних систем на тлі ускладнення інноваційного процесу і розширення числа їх учасників, мається на увазі все населення і суб'єкти життєдіяльності даного територіального утворення.

У найширшому розумінні інтелектуальний потенціал (людини, суспільства) розглядається як сукупність інтелектуальних ресурсів, які система може використати для вирішення поставлених перед нею завдань самозбереження та розвитку, у вузькому – його часто ототожнюють або з інтелектуальним потенціалом особистості та умовами його відтворення, або з інтелектуальним капіталом і, насамперед, з інтелектуальною власністю. Між визначеннями інтелектуального потенціалу в широкому і вузькому розумінні існує широкий діапазон тлумачень (табл. 1). Наприклад, В. Геєць і В. Семиноженко дають обґрунтування інтелектуального потенціалу суспільства через виконуваним функції [4]. Одна з них пов'язана з кваліфікацією та професійною підготовленістю населення до продуктивної діяльності. Інша – з розвитком творчих навичок, у тому числі теоретичного мислення. Ще одна важлива функція інтелектуально-

го потенціалу суспільства пов'язана з протистоянням процесам руйнації громадської свідомості, які спричинюють злочинність, тероризм, насильство та інші суспільні хвороби. До складових, які визначають інтелектуальний рівень суспільства, входять ресурси знань, матеріалізовані в основному капіталі і, з одного боку, визначають матеріальну культуру виробництва, а з другого – рівень і культуру споживання вироблених товарів. Інтелектуальний потенціал трактується різними авторами як: джерело нових знань, ідей, інформації, міра ефективності інноваційної економіки [5]; здатність системи (держави, регіону, під-

приємства, організації тощо) до знаходження унікальних рішень [6]; неактуалізовані інтелектуальні знання [7]; сукупність засобів, умов, можливостей, які має соціально-економічна система для реалізації нових проектів, освоєння нових технологій, отримання наукоємної продукції і матеріалів, творчості [8]; здатність населення та влади країни до створення інтелектуального капіталу [9]. Як видно з наведених визначень, для прояву інтелектуального потенціалу будь-якої соціально-економічної системи потрібні не тільки знання та креативність, а й умови для їх реалізації.

Таблиця 1. Інтелектуальний потенціал

Джерело	Трактування поняття
І.А. Киршин, Є.В. Вашуріна, М.М. Овчинников [5]	Характеристика інтелектуальної сфери країни або регіону та джерело нових знань, ідей, інформації, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності економіки і рівня життя населення; міра ефективності інноваційної економіки, що виражається в її здатності до реалізації інтелектуальних можливостей людини і суспільства з метою соціально-економічного розвитку
Програма розвитку Уральського федерального університету [6]	Здатність системи (держави, регіону, підприємства, організації тощо) до знаходження унікальних рішень для досягнення значущих результатів у галузі науки, техніки, технології, в духовно-моральній сфері
О.А. Нестерова [7]	Неактуалізовані інтелектуальні знання
А.І. Костенко, О.Г. Ступак [8]	Сукупність засобів, умов, можливостей, які має соціально-економічна система для реалізації нових проектів, освоєння нових технологій, отримання наукоємної продукції і матеріалів, творчості
О.О. Другов [9]	Здатність населення та влади країни до створення інтелектуального капіталу
В.П. Петренко [10]	Прогнозована інтегральна здатність особистості або групи осіб (персоналу організації, підприємства, населення територіальної громади, регіону, країни, нації, людства) до створення нових духовних і матеріальних цінностей
С.Й. Вовканич [11]	Можливість накопичувати, створювати і використовувати нові знання, проекти, ідеї, моделі та іншу семантичну інформацію (науково-технічну, економічну, правову і т.д.), яка може стати інтелектуальною власністю в Україні, сприяти її прогресивній та міжнародній інтеграції як повноправного партнера

Часто інтелектуальний потенціал представляють у вигляді: реалізованої та нереалізованої складових, при цьому реалізована складова інтелектуального потенціалу розглядається як інтелектуальний капітал. Межа між поняттями «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальний ресурс»,

«інтелектуальний капітал» на сьогодні розмита, до того ж відсутнє однозначне розмежування понять «потенціал», «ресурс», «капітал», які часто підміняються одне одним. Так, деякі автори наполягають на тому, що інтелектуальний ресурс – це насамперед люди з певним запасом знань та на-

вичок, які здатні їх поширювати, впроваджувати та генерувати нові знання. На думку інших, – це технології, програми, патенти, ліцензії, інформаційні системи. Де-хто пропонує розглядати ресурс як обліково-статистичну категорію, а потенціал – як діяльнісно-результуючу. Тобто, управління інтелектуальним потенціалом регіону на відміну від інтелектуального ресурсу передбачає управління мотивацією і стимулювання.

Поняття «інтелектуальний капітал» також набуло поширення в різних трактуваннях (табл. 2), як: термін для позначення нематеріальних активів (людські активи, інтелектуальна власність, інфраструктурні й ринкові активи) [13]; система відносин різних економічних суб'єктів у процесі раціонального, стійкого відтворення інтелектуального капіталу на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів [14]; сукупність усіх інтелектуальних продуктів

особистості або групи осіб, яка є її/їх власністю, використовується і забезпечує її/їх конкурентоспроможність у ринковому оточенні [10]. Спільним для більшості визначень інтелектуального капіталу є включення в нього двох складових: людського капіталу та структурного капіталу. Під першим розуміється сукупність знань, умінь, творчих здібностей працівників, моральні цінності і культура, що розділяються ними, тобто прихильність фірмі, під другим – технічне і програмне забезпечення інформаційних систем і бази даних фірми, її організаційна система та об'єкти інтелектуальної власності, ринкові ніші, клієнтська база і т.п.

Тобто, за даного підходу людський капітал та інтелектуальний потенціал, як його системоутворююча характеристика, є структурною складовою інтелектуального капіталу.

Джерело	Трактування поняття
В.Л. Іноземцев [12]	Щось на зразок «колективного мозку», який акумулює наукові й повсякденні знання працівників, інтелектуальну власність та накопичений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі й імідж фірми. Його складовими виступають: людський капітал, втілений у вигляді досвіду працівників компанії, їх знань, навичок, здібностей до нововведень, а також до загальної культури, філософії фірми, її внутрішніх цінностей; структурний капітал, що включає патенти, ліцензії, торгові марки, організаційну структуру, бази даних, електронні мережі
Е. Брукінг [13]	Термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може існувати, посилюючи конкурентні переваги. Складовими інтелектуального капіталу є: людські активи, інтелектуальна власність, інфраструктурні й ринкові активи
М.А. Ескіндаров [14]	Система відносин різних економічних суб'єктів у процесі раціонального, стійкого відтворення інтелектуального капіталу на засадах прогресивного розвитку науки з метою виробництва конкретних товарів, послуг, доходу, підвищення життєвого рівня, вирішення проблеми нерівномірності світового та регіонального розвитку на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів; система характеристик, які визначають здатність людини, тобто якість робочої сили індивідуума, сукупного працівника підприємства, фірми, корпорації, країни, що матеріалізується або проявляється у процесі праці, яка створює товар, послуги, додатковий продукт з метою їх відтворення на основі персоніфікованого економічного інтересу кожного суб'єкта, їх сукупності
В.П. Петренко [10]	Сукупність усіх інтелектуальних продуктів особистості або групи осіб, яка є її/їх власністю, використовується і забезпечує її/їх конкурентоспроможність у ринковому оточенні

Основна відмінність між двома названими компонентами інтелектуального капіталу в тому, що структурний капітал є власністю фірми, а людський – ні, перший втілює формалізований капітал фірми, а другий – неформалізований. Даний підхід досить розроблений на рівні фірми. Враховуючи, що багато механізмів корпоративного управління використовуються в практиці управління територіальними утвореннями, можна припустити, що все, що не є людським капіталом у складі інтелектуального капіталу регіону, є його структурним капіталом – результатом прояву інтелектуального потенціалу регіону і умовою його подальшої реалізації. Тобто, коли йдеться про рівень країни та регіональний рівень управління, поняття «інтелектуальний потенціал» і «інтелектуальний капітал», які мають широкий вибір тлумачень, перетинаються, що свідчить про необхідність їх подальшого осмислення та розвитку з метою управління ними.

При цьому трансформація інноваційного процесу, зумовлена переходом до економіки знань, у процесі вносить певні корективи в зміст поняття «інтелектуальний потенціал країни та регіону». Останній в сучасній економіці є інтегрованим поняттям, що об'єднує науку, освіту, технології, всі види інтелектуальної діяльності та її суб'єктів. На думку автора, інтелектуальний потенціал регіону – це системна сукупність знань і креативних здібностей суб'єктів життєдіяльності регіону і умов їх реалізації, спрямованих на прискорення інноваційної динаміки регіону і зростання його стратегічної конкурентоспроможності з метою підвищення рівня та якості життя населення. Його наявним рівнем визначаються можливості інноваційної динаміки суб'єктів господарювання та підтримання належного рівня їхнього розвитку. Структурно інтелектуальний потенціал регіону можна представити у вигляді сукупності його часткових потенціалів: освітнього, науково-технічного (наукового), інноваційного, інформаційно-комунікаційного та культурного, зміст і актуальний стан кожного з яких історично зумовлений різними чинниками розвитку регіону: економічними,

соціальними, політичними, культурними тощо.

Освітній потенціал бере участь у створенні та використанні знань, характеризує сприйнятливості населення регіону до придбання нових знань. Навчання та підготовка кадрів становлять головну складову процесу формування кадрового потенціалу регіону. Науково-технічний (науковий) потенціал містить сукупність наукових знань, результатів науково-технічної діяльності, підсумків наукових досліджень, отриманих на різних стадіях науково-технічного циклу. Інноваційний потенціал розглядається як здатність регіону до трансферу знань і технологій та їх комерційного використання. Інформаційно-комунікаційний забезпечує доступ до інформації і знань та ефективних комунікацій; сприяє зниженню неповноти, асиметрії й невизначеності інформації, формуванню інформаційної цілісності регіону. Культурний потенціал населення регіону відображає гуманітарний аспект економіки знань.

Спільним недоліком систем показників, призначених для вимірювання та оцінки часткових потенціалів інтелектуального потенціалу, є відсутність серед них якісних показників, що не дозволяє здійснити точний його вимір. Разом з тим запропоноване трактування структурного інтелектуального потенціалу регіону дозволяє виділити як сфери, так і власне суб'єктів, тих, хто є безпосереднім носієм інтелектуального потенціалу і бере участь у його відтворенні, а також позначити і конкретизувати основні напрями управління цим процесом, який здійснюється шляхом впливу на часткові потенціали і відносини між ними.

Здійснений автором аналіз проблем відтворення інтелектуального потенціалу регіону дозволяє стверджувати, що причини його незадовільного стану, які понижують соціальну, інтелектуальну та інноваційну активність у регіоні, можуть бути зведені до трьох груп факторів:

- незавершеність процесів відтворення інтелектуального потенціалу, зумовлена дефіцитом інтелектуалоємних і добре оплачуваних робочих місць, що в першу чергу позначається на молоді;

- високі соціальні ризики, пов'язані з незадоволеністю населення рівнем і якістю життя;

- відсутність у регіонах налагоджених процесів циркуляції та обігу знань.

Подолання цих факторів вимагає формування у регіоні низки нових інститутів і розвитку організаційно-інституційних механізмів. Найбільш актуальними є:

- підвищення якості та доступності освіти, побудова системи безперервної освіти, формування у учнів ключових компетенцій, стимулювання науково-дослідної роботи ВНЗ;

- розширення джерел фінансування інтелектуального потенціалу регіону на основі державно-приватного і соціального партнерства;

- становлення в регіоні ринку знань;

- підвищення інноваційної та інвестиційної привабливості регіону шляхом формування сприятливого інтелектуального та інвестиційного клімату й іміджу регіону;

- підвищення рівня й якості життя населення шляхом модернізації соціальної політики та розширення спектра її функцій.

Очевидно, що реалізація наведених на-

прямів потребує значних зусиль держави та її регіонів.

Висновки. Інтелектуальний потенціал регіону як джерело і міра інноваційності його економіки є інтегративним поняттям. Підходи до його оцінки лише на основі оцінки освітнього та науково-технічного (наукового) потенціалу не адекватні в контексті створення в регіоні економіки, головним ресурсом якої мають стати знання. Постановка завдання формування й розвитку інтелектуального потенціалу регіону та освоєння методології управління цим процесом стає для регіонів нагальною необхідністю. Як видно із закордонного досвіду, це можливо лише на основі досить великих стратегічних проектів, що включають моніторинг та прогноз технологічного і соціального розвитку із залученням широкого кола фахівців із різних сфер діяльності при взаємодії всіх складових регіональної політики (науково-технічної, інноваційної, інвестиційної, промислової, соціальної, політики зайнятості).

Література

1. Миндела Л.Э., Пития Л.К. Концептуальные аспекты формирования экономики знаний // Проблемы прогнозирования. – 2007. – № 3. – С. 115–136.
2. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 32–45.
3. Гринберг Р. Государство в экономике знаний // Экономика Украины. – 2008. – № 10. – С. 28–39.
4. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
5. Киришин И.А., Ваишурин Е.В., Овчинников М.Н. Роль федеральных университетов в развитии и реализации интеллектуального потенциала страны и региона. – http://ifets.ieee.org/russian/depositary/v13_i3/pdf/12r.pdf.
6. Программа развития Уральского федерального университета, 2009. – <http://www.usu.ru>.
7. Нестерова О.А. Интеллектуальный потенциал инновационной экономики. – <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/324/image/324-296.pdf>
8. Костенко А.И., Стуляк А.Г. Интеллектуальный потенциал современного мира / Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму „Світова економіка ХХІ століття: цикли та кризи”, 2011.
9. Другов О.О. Інвестиційне забезпечення інтелектуалізації економіки України: Монографія. – НАН України. Інститут регіональних досліджень. – К.: УБС НБУ, 2010. – 284 с.
10. Петренко В.П. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах: Монографія. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 352 с.
11. Вовканич С. Українська національна ідея та її інтелектуальне забезпечення // Український культурологічний центр. – http://intellect.org.ua/index.php?lang=u&material_id=14987
12. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества. – М.: Academia – Наука, 1998. – 640 с.
13. Бруксінг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Пер. с англ., под ред. Л. Н. Ковачин. – Питер, 2001. – 288 с.
14. Эскиндаров М.А. Развитие корпоративных отношений в современной российской экономике. – М.: Респубблика, 1999. – 368 с.

Е. В. Молина

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНА
КАК ИСТОЧНИК И МЕРА ЕГО ИННОВАЦИОННОСТИ

Сформулировано поняття інтелектуального потенціала регіона і його структури, виявлені фактори, перешкоди формувати і розвитку інтелектуального потенціала регіона, пропонується організаційно-інституціональні механізми його ефективного виробництва і накоплення.

УДК 336.20

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РЕСУРСУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Н.І. Левчук, канд. екон. наук,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Постановка проблеми. В Україні розвиток реального сектору економіки відбувається в умовах дії кризових та деструктивних тенденцій. Інвестиційні ресурси українських підприємств не в змозі забезпечити необхідні модернізаційні перетворення та адаптацію суб'єктів ринку до посткризових викликів. Потенціал державного регулювання інноваційної діяльності підприємств використовується недостатньо.

Інноваційна активність у промисловості України становить 12-14%, що у кілька разів менше аналогічних показників країн ЄС.

На сьогодні практичного вирішення потребують питання посилення позитивного впливу державної інвестиційної політики на розвиток інноваційної діяльності підприємств, удосконалення структури інвестицій в умовах переходу економіки на модель постіндустріального розвитку, виправлення деформацій при формуванні джерел інвестиційних ресурсів. Необхідно вжити заходів з переорієнтації інвестиційної діяльності на розвиток інноваційних проектів.

Аналіз наукових публікацій. Значних результатів у дослідженні активізації інноваційної діяльності досягли провідні українські вчені – Ю. Бажал, В. Геєць, М. Денисенко, Б. Кваснюк, Ю. Киндзерський, О. Лапко, Л. Осецький, А. Сухоруков, Л. Шинкарук, І. Шовкун, Л. Федулова та ін. Проте означені проблеми в умовах обмеженості фінансових ресурсів залишаються малодослідженими. Потребують обґрунтування механізми функціонування системи стимулювання інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у промисловості.

Мета статті – викласти результати досліджень з питань побудови механізмів стимулювання інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у промисловості.

Інноваційна активність у промисловості залишається традиційно низькою (при цьому вітчизняна статистика інноваційно активними вважає навіть підприємства, в яких частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсягу реалізації стано-

Проаналізовано стан інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств. Визначено перспективи активізації інвестування інноваційних проектів.

Ключові слова: інвестиції, інновації, інноваційна активність, інноваційні проекти.